

Ատրպետ

Քոռ-Եղիկ

Գ, Դ, Ե

Գ

Կեսգիշերին մոտ դուռը բացվեցավ, Եղիկը ներս մտավ, պատավը ոչինչ չլսեց, նա մահակը և խիկը վայր դնելուց հետո ասաց.

Ազի՛, ազի՛:

Չա՛ն, Եղիկ, ա՛յ տղա, ո՞ր թողիք նախիրն ու եկար...

Նախիրն էլ սատկի, նախրի տիրվտանքն էլ: Բողարն ու Բասարն (գամփռ շներ) այնտեղ են, իմ անունս էլ վրաներն է, մի՛ վախենալ, մարդ չի անցնիլ Եղիկի նախրի մոտովը:

Ա՛յ տղա, ինչի՞ ես եկել, ի՞նչ ունիս մեջ գիշերին:

Ուզում եմ թողնել ու գնալ օսմանցու հողը, ինձ ի՞նչ օգուտ նախրից. ահա տասնևհինգ տարի է սրա-նրա դուռը նոքրություն արի, սրա-նրա մալի համար կռիվ տվի, կյանքս չխնայեցի, տարի չեղավ, որ հախիս կեսն էլ ձեռքս անցներ. վա՛յ էն անցածին էլ. ո՛րը ցորնով, ո՛րը շորով կտոր, փտոր... Հային ծառայեցի՝ չեղավ, թուրքին ծառայեցի՝ չեղավ, քաղաքում ծառայեցի՝ չեղավ, վերջապես, ինչպես տեսնում եմ, ծառայելով մարդ դառնալու չեմ: Տղա՛, խելոա՞ր, ի՞նչ է, եղ ամենը Էսօ՞ր միտքդ ընկավ:

Չէ՛, Է՛լ կեցողը չեմ, թե գեղը մնամ, իմ գլխիս մի փորձանք կբերեմ: Էսօր մղղսի Կյուրեղը ետևիցս գոռում էր. կեցի՛ր հալբաթ հաց ուզելու կգաս, թե գրոշ հախ ստացար, պարծեցիր: Էս անձրևին, քամուն ես հոգիս բերանս առած նրանց նախիրը ամենալավ տեղերը տանեմ արածեցնեմ, օգուտս ի՞նչ... Օսմանցուի մարդիկն էլ հողից չե՞ն, այնտեղ նոքար, այստեղ նոքար, քեզ փաշայություն խո չե՞ն տալ:

Ես նոքար էլ չեմ դառնալ...

Էդ էն օսմանիկն չէ՞, որ հորդ կախեց:

Թե ձեռքներն ընկնեմ՝ թո՛ղ կախեն, կախվելը չոբանությունից գեշ խո չէ՞, մի անգամ մեռնել պրծնել...

Լա՛վ, լա՛վ, Էլի իծանդ եկել եմ: Այդտեղ թարաքը գաթա եմ դրել, ինձ փայ տվին Մղղսենք, չկերա, վեր առ կեր ու գնա գործիդ:

Էդ ի՞նչ գաթա է:

Ես գիտե՞մ, խնամախոս պիտ էրթան, ի՞նչ է:

Խնամախոս՞ս... Էդ ի՞նչ խնամախոս է...

Ես գիտե՞մ, ասաց Մոնան և հազիվ տաքացրած տեղից գլուխը բարձրացրեց նստավ: Տղա՛, դուռը վրա դիր, օ՛Ֆ, ինչ ցուրտ է, դողոցս բռնեց:

Հալբաթ ի՞նչ խնամախոս է:

— Գիտե՞մ, ինձ կասե՞ն... Գիտես թե՛ Էզուց միտք ունեն Գալո քեհյի տուն երթալ...

Գալո քեհյի՛ ...

Հա՛, օղու, Գալո քեհյի, կրկնեց պատավը խորհրդավոր ձև տալով խոսակցությանը և սրտի խորքից հառաչեց: Բավական լուրջություն տիրեց, և երկուսն էլ խոր մտածության մեջ ընկան: Վերջապես հարցրեց Եղիկը.

Ղոնաղ խո չունե՞ր գիշերս մղդսին:

Չէ՛:

Ախարտանքը, տղերքը, ամենը տո՞ւնն էին: Քուլլի: Մի քիչ լռությունից հետո
ասաց կրկին Եղիկը:

Ազի՛, ես գիշերս կերթամ, էգուց թե քեզ բան հարցնելու կլինին, ասա՛ խաբար
չեմ:

Տղա, ո՞ր... ինձ ո՞ր ես թողնում...

Մի ամիս էլ կեցիր, քեզ այնպես տեղ տանին, որ էլ սրա-նրա դուռը չծառայես,
ուրիշները քեզ ծառայեն...

Որդի՛, ես բան չեմ ուզեր, դու լավ եղիր, դու ազատվիր էդ անօրենների ձեռքից,
ինձ բան հարկավոր չէ... մղդսի Կյուրեղի տունը ավիրվի, ինչպես նա ավերել
տվեց քո հոր տունը, Ահմեդ փաշային կաշատելով, սուտումուտ, գուրումուր քսելով
քո հոր վրա: Տուն էլ ունեի, ծառա էլ ունեի, տունս բարի էլ, կարողություն էլ կար:
Է՛յ, որդի՛, մոռացիր էդ դատարկ բաները, գլուխդ քաշ գցի, հախըդ կստանաս,
քեռչեն խոստացել է, որ քեզ վարուցանքի հող տա, բալքի հորդ տներն էլ
ազատես պարտատիրոջ ձեռքից...

Թո՛ղ էդ քարոզներդ, ես քեզ ինչ որ ասացի՝ լավ միտքդ պահիր:

Տղա՛, ես կխելոյիմ, ես կմեռնիմ առանց քեզ...

Ես էլ կխելոյիմ, եթե էլի գլուխս կախած մղդսի Կյուրեղի մալերը արածելու
տանին տարին տասներկու ամիս, առանց հախի սարերում, ձորերում մի չոր
հացով փորս կշտացնեն և թողնեն, որ մղդսու դնդրշած տղեն երթա նշանաձս
ձեռքիցս խլե՞...

Երագներ մի՛ տեսնի, Գալո քեռչեն քեզ աղջիկ չի տալ, գուր տեղը դուշմաններդ
մի՛ շատացնիլ: Տուն չունիս, տեղ չունիս, երկնքի տակ չոր գլխիցդ ջուկ բան
չունիս, կուզես Գալո քեռչի աղջիկը հա՞րս բերես:

Հա՛, եթե իմ տասնևութ տարվան հախը չուտեին, ինձ հասանելիքը եթե այսօր բերեին, համրեին, ես էլ կդառնայի մեկ համփա, մղդսի, ես էլ կունենայի նախիր, իլխի, լավ մատակներ. . . Չորս փաշայի ձեռքից ազատելու համար Ավագ ամին հիսուն մանեթ է տվել (հագար դուրուշ), տներիս տիրացել է... Քանի՛ -քանի՛ հիսուն ռուբլի պիտի խարջես, որ այնպես տներ շինես: Է՛հ, ի՞նչ անենք, մեր բախտն է, որդի՛...

Էդ քու խելքի բանը չէ, աշխարհքում թե գլուխդ կախես, մինչևի մահ վզիդ նստողներն անպակաս կլինին, ասաց ու դուրս եկավ Եղիկը:

Դ

Դռան առաջ մի քիչ կանգ առավ, ուշքը հավաքած անշարժ և անշուկ ականջ դրեց: Միայն մեղմ անձրևի ձայնն էլ լսվում. ամեն մարդ, ամեն կենդանի խոր քնի և հանգստության մեջն էր: Տների պահապան շներն անգամ մտել էին իրենց բները, կուշ արել մնացել: Այդ անշարժության մեջ Եղիկի մտքից չէր հեռանում յուր անցյալի զարհուրելի, տխուր պատկերը, և ներկա սոսկալի կացության մեջ բարեհաջող ապագայի մասին հույսը կորցրել էր:

Երեսուն մանեթի ամբողջ տարին ծառայիր, կովիր եսիրի պես գիշեր-ցերեկ, արևի այրող ճառագայթների տակ, քամու զարհուրելի մոնչյունի դեմ, անձրևի, կարկտի, ձյունի, բքի հետ, ամեն բույն պատրաստ կեցիր գայլի, արջի փելենգի հետ կովելու, հոգիդ բերանդ ա՛ն, գլխիդ հետ խաղա՛, ինչ է տարեկան երեսուն մանեթ ձեռք զցելու հույսով, և այդ աշխատությանդ վարձը, որ ողջ գյուղից հավաքում են արյունդ ծծող համփաները, առանց իրենց քիսային դիպչելու, իրենք կուլ տան ու դուն էլ տկլոր, էլի պատառոտած, էլի դատարկ տրորե փորդ ու ա՛խ քաշե: Ծնածս գյուղումն էլ ինձ դրկեն, քովի գյուղումն էլ, հայն էլ, թուրքն էլ, ազգականս էլ, դուշմանս էլ... Հայրենական տներդ ուրիշը նստի, պապենական արտերդ ուրիշը վարի, մարգերդ դուշմանդ քաղե, ինչ է, ինչ է... հորդ կախել են, դու որք ու խեղճ ես մնացել և մինչև մահդ էլ դու գնա՛ աշխատիր, որ մղդսի Կյուրեղի, Ավագ ամու, Ղալոն քեհյի, Կուրդին աղբոր տղերքը հանգիստ ուտեն... Օխտը տարվա սիրականդ էլ, Ասլիդ էլ դնդրոշ Մուքեն ձեռքիցդ խլե... Չէ՛, չէ՛, դրկիցներ, չէ. Եղիկը էլ չէ կարող, թող ինձ էլ կախեն, գլուխս կտրեն, գյուլի բռնեն... Եղիկը կամաց-կամաց առաջ գնաց,

կարծես կատվի նման ճանկերը մոտ էր քաղել, գնում էր առանց քայլերի ձայնը բարձրացնելու: Մի քանի օձապտույտ թաղեր անցնելուց հետո հասավ Գալո քեհյի դռան առաջ, քարե սանդուխներից բարձրացավ և երդիքի տախտակը վերցնելով կամաց քիլարն իջավ: Այնքան վարժ էր կատարում բոլոր շարժումները, որ կարելի էր կարծել, թե տան տերն ինքը լիներ և ոչ ոքից երկյուղ չունենար: Երկու քայլ առաջ նրա քայլերը դիպան խեղճ Ասլիին, որը սպասել, սպասել ու քնել էր: Ո՛վ է իմանում, թշվառ աղջիկը ի՞նչ էր երագում: Եղիկը մի քանի անգամ քաշեց նրա թևերից, բարձրացրեց, բայց նա անզգա կրկին գլորվեց գետին:

Ասլի՛, Ասլի՛, խեղդված ձայնով կանչում էր բորբոքված երիտասարդը, բայց անմեղ կույսը չէր սթափվում: Ժամանակը սահում էր: Եղիկը դեռ շատ գործ ուներ կատարելու. նա պարտավորված էր բուռն միջոցներ գործ դնելու: Կռացավ չոբանը, երկու ձեռքերով գրկեց սիրելեանին, երկու կողերից ու այնպես բարձրացրեց, որ կարծես նորածին գառ գրկած լիներ հոտի հետ տուն հասցնելու համար: Սարսափելի էր Եղիկի կացությունը, դողում էր ամբողջ մարմնով, կարծես ծնկները անճարացել, անկարող էին դիմանալու և թևերում ուժ չէր մնացել կանգնած բռնելու յուր սրտի հատորին: Սրտատրոփ նա թոթովում էր. Ասլի՛, Ասլի՛, և ցնցում հոգյակին: Հանկարծ աչքերը բացեց Գալո քեհյի աղջիկը, զարթնեց և թևերը Եղիկի վզով տարածելուց և գանգուր մագերը շոյելուց հետո. Եղի՛կ, դո՛ւ ես, հարցրեց և դեռ պատասխանը չլսած՝ կրկին ուժը սպառվեց, գլուխը կախեց նրա կրծքին, ուշքը անցավ, մարեցավ... Եղիկը ձախ թևով գրկած Ասլիին, մոտեցավ բղուղներին և աջ ձեռքով գոխի ու ժախի աղի, բայց դառը ջրով այնքան տրորեց թշվառ աղջկա կուրծքն ու ճակատը, մինչև նրան բոլորովին սթափեցրեց:

Բավական երկար վշտակցելուց, երկար տատանվելուց և գանազան առաջաբանների անելուց հետո ասաց Եղիկը.

Ասլի, ես այս գիշեր անցնելու եմ օսմանցու սահմանը: Ինչի՞:

Պատճառները շատ են, ասաց հառաչելով Եղիկը: Չոբանություն անելով այս դարին մարդ դառնալ անկարելի է, ուրիշ գործի պետք է ձեռք գարկել:

Էդ քո գործն է, ամա...

«Ամա» չի ուզիլ, ութ օր, ութ օր ինչ կուզես արա և մի՛ թողնիր, որ մարդ քու փեշին դիպչի, ես ութ օրից այստեղ կլինեմ և քեզ՝ թե հայրդ չտա, կփախցնեմ...

Ութ օր... թե ուշացա՞ր

Թե սաղ եմ, Էսօր ի՞նչ է, լուս կիրակի, մեկել կիրակի գիշեր Էլի այստեղ ինձ սպասե:

Աստված քեզ հետ:

Երկու սիրահարները գրկվեցին, և Եղիկը մի կերպ Ասլիի գրկից պոկ եկավ, ճանկոտելով պատից վեր ելավ և եկած ճանապարհով ետ դարձավ դեպի մղդսի Կյուրեղի տունը, որ իրենց քոխից շատ հեռու չէր:

Ո՛չ, քեզ առանց ոսկու, առանց խաս ու ասլաս կտորների չեմ թողնիլ: Դու, որ ինձի՝ որբ և անտերիս, սիրտ տալով գյուղի ամեն տղերքից բարձրացրիր, ես էլ քեզ զուգսով ու զարդարանքով Շյորագյալի քուլլի աղջիկներից բարձրացնելու եմ, ասում էր Եղիկը մտքումը մղդսի Կյուրեղի տանը մոտենալիս: Գալո քեհյի տունը մտնելիս Էլի զգուշանում էր, վախենում էր բամբասանքից և պատրաստ էր գոհվելու Ասլիի պատիվը չարատավորելու համար, իսկ մղդսի Կյուրեղի տունը մտնելու համար նախագգուշությունների շղիմեց, նա այդ տանն էր մեծացել, ամեն մի մանրամասնություն գիտեր և եթե դեմը մեկը դուրս գար, կարող էր մի առիթ գտնել և առանց կասկածանքի պատճառ տալու հեռանալ:

Ե

Եղիկը ձախ ձեռքը զցեց դռան ճակատի լուսամուտին, ողջ մարմնով կախվեցավ, աջ թևը լուսամուտից ներս կոխեց և փայտե հաստ մանտալը ետ հրեց ու վար իջավ: Խլիկը և միակ զենքը՝ մահակը, բակը թողեց և հյուրանոցի սենյակի դռնից ներս մտնելով, շտկվեցավ գոմի կողմը: Գոմից այնքան հանդարտ անցավ, որ ոչ մի անասուն տեղից չշարժվեց: Այդտեղից մտավ ախոռը, մոտեցավ մղդսի Կյուրեղի որդու՝ դնդրոշ Մուքեի միակ պարծանք ֆարաշին (նժույգ-ձի՝ արաբական ընտիր տեսակից): Քյահլանը ճանաչում էր Եղիկին, ոչ մի անսովոր

նշան չարեց, բայց Մուքեն ֆարաշի ոտքը բխովել էր և նրա չվանի կապը դոշաղ տղի նման պատը ծակել, անցկացրել էր յուր ննջարանը և գիշերները քնելիս մեջքովն էր կապում, որպեսզի ձիուն փորձանք պատահելիս իսկույն լսի, դուշմանների հախից գա ու ծաղրի չմատնվի ընկերների մեջ: Մուքեի ննջարանի դուռը տան խոհանոցի կողմից էր, որտեղից անցնելը կարող էր տան մեծ ու պատկին ոտքի հանել: Կամ պետք էր մի կերպ բխովը կոտրել ձին դուրս հանելու համար, կամ պատի ծակը մի քիչ լայնացնել, մտնել Մուքեի բարձի տակից բանալին դուրս բերել: Եղիկը պատկեցավ ու փորձեց յուր փոքր մարմնով մի կերպ ներս սողալ այդ ծակից, բայց հնար չեղավ. գլուխը չէր մտնում, ճանկերին ու մատներին դիմեց, մի քար հանեց ծակի մի կողմից և ներս սողաց:

Մուքեն խորդալով հանգիստ քնած էր սենյակի մեջտեղը, հատակի վրա: Եղիկը չորս կողմը պտույտ արավ՝ թաթերի ծայրին ման գալով, բանալին բարձի տակը չէր, սխալվել էր յուր ենթադրության մեջ: Եղիկը զգուշությամբ ձեռքերը շուտ տվեց անկողնի չորս բոլորը, այնտեղ էլ չկար: Մուքեի արխալուղի, շավարի գրպաններում փնտրեց՝ չկար, չգտավ: Մտածումնքի հետ քրտինքը պատեց Եղիկին, և նա հոգնածություն զգալով, հարբածի նման նստեց բողոնների տակի կոնգին: Մի քիչ զովանալու հույսով ձեռքերը ետևը տարավ բողոնները շփելու, և հանկարծ մի թել դիպավ ձեռքին, որ քաշելուն պես բխովի բանալին մի դատարկ կարասի դիպավ և բավական բարձր ձայն բարձրացրեց: Այդ ձայնը սուկացրեց և սթափեցրեց Եղիկին, որը գանձ գողացողի նման պատրաստվեց գանձի տիրոջ հետ ցմահ կովելու: Բայց անտեղի էր նրա երկյուղը: Մուքեն խաղաղ խորդում էր: Քիչ սպասելուց հետո, երբ ապահովեցավ Եղիկը, զգուշությամբ բացեց Մուքեի սնդուկը, նրա նոր շորերը հագավ, գանգյալները կապեց, շտերը ոտքը քաշեց և յուր հները նրա մեջ տեղավորելուց հետո՝ դուռը ծածկեց: Պատից վար առավ շեշխանա թվանքը, դարաբինեն, լազգու փշտովը, խանջալը և ֆիշանգլները ու ետ սողաց ախոռը: Ֆարաշի բխովը բանալուց հետո զգուշությամբ մաղյանի ոտքերին կապեց, որպեսզի եթե Մուքեն գարթնի և քաշե շղթան, բխովի ձայնը լսե: Հետո թանքեց քյահլանը և խանջալովը չի քեչաններից մի քանի կտոր կտրեց կապեց նրա ոտքերին, որպեսզի աղմուկ չբարձրացնե: Նժույգը սանձելուց հետո նախ գնաց և գոմի միջի ճանապարհը կրկին քննեց, ետ եկավ «Հայր, Որդի և Հոգի Մուրթ» ասաց ու քաշեց: Անձրևը դարձյալ բարակ մաղում էր. երկինքը մութ, գետինը թաց, տեղ-տեղ լճացած: Եղիկը ձին քշեց նախիրի կողմը, Բողարն

ու Բասարը սարսափելի հաշոցով վրա տվին և երբ իրենց հովվի ձայնն առանձայները իջեցրին, բայց դարձյալ չըմխտում էին, կարծես ուզում էին ասել՝ «մեզ ինչի՞ թողնում-հեռանում ես»: Եղիկը մտավ անձրևի տակ թրջված մալի մեջ և մղդսի Կյուրեղի, Ավագ ամու, Կուրդին աղբոր ապրանքից տասը գլուխ լավ կով ջուկեց և առաջը խառնելով՝ դիմեց դեպի Արփաշայ, սահմանը անցավ թուրքի Ղարաքիլիսի մոտով, դիմեց դեպի Մուլլա-Մուսա: Սահմանապահ կազակներն ու օսմանլուի սուվարիները անձրևից ու ցրտից կուչ եկած քնել մնացել էին, ո՛չ մի կողմից չնկատեցին նրան: Մուլլա-Մուսայի ձորով անցավ սարը, կարճ ճանապարհով դիմեց դեպի Աղբաբա: Արշալույսին նա արդեն անցել էր Շիրակի սահմանը: